

A Critique of Iraj Gol Sorkhi's Correction of Kamal al-Din Khojandi's Divan

Ghodrat Afaghi Saray

PhD student, Persian Language and Literature, Literature and Humanities, Azarbaijan Shahid Madani, Tabriz, Iran.. E-mail: godrat.afaghi@azaruniv.ac.ir

Rahman Moshtaghmeher

Corresponding Author, Professor, Persian Language and Literature, Literature and Humanities, Azarbaija Shahid Madani, Tabriz, Iran.. E-mail: r.moshtaghmeher@gmail.com

Abstract

The re-correction of ancient texts possesses scientific validity only when undertaken with systematic precision, reliance upon authoritative sources, and the explicit aim of resolving the deficiencies and ambiguities present in prior editions, thereby rendering a text approximating the author's original wording accessible to researchers. In accordance with this principle, the present study was conducted to examine the validity and accuracy of Iraj Gol Sorkhi's correction of the Divan of Kamal al-Din Khojandi, a distinguished poet of the eighth century AH. The research employed the library method alongside the method of textual comparison and contrast—both fundamental approaches in codicological and manuscript studies. Gol Sorkhi's corrected text was compared with two original manuscripts (numbered 264 and 266) held in the library of the Shahid Motahari High School. The data derived from this comparison, encompassing discrepancies in transcription, semantic interpretation, and other variables, were subjected to examination and interpretation via qualitative content analysis (Sarmadi, 1378, p. 207). Analysis of the data revealed that the aforementioned correction exhibits numerous structural and substantive deficiencies, including erroneous transcription of words, neglect of authoritative manuscript witnesses, orthographic errors, and misinterpretation of poetic verses. The substantial divergences between this correction and the original manuscripts exceed

* Corresponding Author: r.moshtaghmeher@gmail.com

How to Cite: Moshtagh Mehr, Rahman & Afaghi Sarai, Ghodrat (2026). A Critique of Iraj Gol Sorkhi's Correction of Kamal al-Din Khojandi's Divan.

acceptable parameters and have consequently undermined its scientific credibility. Thus, the production of a new correction grounded in the principles of manuscript studies and drawing upon original sources constitutes an undeniable scholarly necessity—one that may furnish a foundation for more precise and reliable inquiry within the field of Persian poetry.

Keywords: Kamal al-Din Khojandi, Correction of Ancient Texts, Iraj Gol-Sorkhi, manuscript study, Persian poetry.

Introduction

Sheikh Kamal al-Din Masoud Khujandi, known as "Sheikh Kamal," is one of the prominent poets and mystics of the 8th century AH who, through the employment of a delicate language and profound thought in Islamic mysticism, has secured a lasting place in the history of Persian literature. He was born in the early part of this century in Khujand, Transoxiana, and after performing the pilgrimage to Mecca, took up residence in Tabriz. His presence in this city was accompanied by the patronage of Sultan Hossein Jalayeri. Kamal Khujandi not only held a lofty position in Sufi conduct, asceticism, and spiritual guidance but also found a distinct expression in the domain of poetry with a fluent nature and rhythmic language; to the extent that some of his contemporaries, due to the similarity of his style to that of Hassan Dehlavi, called him "the thief of Hassan Dehlavi" (Safa, 1994: 197).

Kamal's Divan comprises hundreds of lyrical ghazals, several fragments (qit'at), and quatrains (robaiyyat), encompassing a total of approximately eight thousand verses. However, despite the importance of this Divan in the discourse of Persian mysticism and the ghazal, a thoroughly scientific edition based on codicological principles is still lacking. Numerous manuscripts of Kamal's Divan exist, but these copies often face issues concerning the recording of vocabulary, the order of ghazals, and even the correct understanding of themes.

Meanwhile, the edition by Iraj Golsorkhi, which has been introduced in recent years as the most comprehensive and accurate printed version of the Divan, despite the editor's valuable efforts, has been subject to numerous criticisms from researchers. Golsorkhi has mentioned approximately four times in the introduction to his edition that he has taken manuscript no. 266 from the library of the Shahid Motahari Higher School as his base text and refrained from altering it. This article is written with the aim of examining the accuracy and reliability of this edition and seeks to highlight the weaknesses

in Golsorkhi's edition by relying on two authoritative manuscripts (nos. 264 and 266 from the library of the Shahid Motahari Higher School), thereby emphasizing the necessity of producing a new, scientific edition based on codicological principles.

Research Background

Up to the time of writing this article, the only independent critique specifically examining Iraj Golsorkhi's edition of Kamal Khujandi's Divan is an article by Gahreman Soleymani titled "A Misshapen Garment on the Stature of Kamal Khujandi" (Jame-ye Bi-Andam bar Qamat-e Kamal-e Khujandi), published in the journal Iran-Shenakht. In this study, the author examines the contradictions, linguistic ambiguities, and orthographic deficiencies in Golsorkhi's edition. However, due to the lack of a systematic comparison of manuscripts, his critique remains largely confined to the printed text and has failed to provide the necessary codicological support. (Soleymani, 1996: 287-308).

Alongside this critique, another record of Golsorkhi's practice should be mentioned, which Dr. Mohammad Amir Jalali has addressed in his article "Mir Seyed Ali Hamedani and the Hermeneutic Reading of Hafez's Poetry." Amir Jalali considers the book Sharh-e Moradate Hafez az Mir Seyed Ali Hamedani (1994) to be an instance of academic plagiarism, in which Golsorkhi republished the content of Dr. Mohammad Riyaz's book with minor changes, without acknowledging the source. He

states that this work, besides lacking scholarly value, contains incorrect and misleading information that leads Hafez scholars into error. (Amir Jalali, 2016: 93-120).

Given this critical background, the present article not only does not claim to be flawless but, emphasizing the inherent limitations of any research, has endeavored, through a more precise methodology and a more balanced approach, to take a modest step towards a more scientific evaluation of the edition of Kamal Khujandi's Divan. By relying on a comparative examination of the printed text and the two base manuscripts, this research seeks to more accurately assess the recording of vocabulary, the structure of the Divan, and the editor's fidelity to the original sources. It is evident that the findings of this article, like those of any other research, may be revised and supplemented in light of new evidence and new manuscripts, and the authors welcome this. Ultimately, the present article hopes to fill the codicological gap in previous critiques while paving the way for more comprehensive and critical research in this field.

Methodology

This research has been conducted using a library-based method and a method of text comparison and collation, organized on the basis of a comparative collation between Iraj Golsorkhi's edition and the two manuscripts he used (nos. 264 and 266 from the Shahid Motahari Higher School). In the first stage, a selection of ghazals and verses, chosen selectively but purposefully, was extracted from various sections of the Divan. Subsequently, by directly referring to the images of the aforementioned manuscripts, instances of discrepancy in the recording of vocabulary, omissions or additions of verses, syntactic and semantic errors, and dislocations in the order of poems were extracted and analyzed. The collection of information and sources was carried out through library research and note-taking from relevant written materials.

Discussion and Conclusion

Despite Iraj Golsorkhi's emphasis in the introduction to his edition on his complete fidelity to manuscripts no. 264 and 266, as well as his use of the Shidfar print, the results of this research demonstrate that, in

practice, this claim has not been realized. A precise comparison of his printed text with the base manuscripts reveals inefficacy in the reading of verses, incorrect recordings, and a disregard for codicological evidence. These weaknesses become more significant when examining Golsorkhi's record in his other work (*Sharh-e Moradate Hafez az Mir Seyed Ali Hamedani*, accompanied by the original manuscript in the hand of Mohammad Golandam); there, through obstinate alt

erations and blatant imitation of the work of Dr. Mohammad Riyaz, he has disregarded the basic principles of research and scholarly integrity. Such an approach indicates that the deficiencies in his edition of Kamal's *Divan* are not merely errors in reading manuscripts but rather a sign of a lack of methodological foundation and research ethics in his work. Therefore, Golsorkhi's edition, due to its disregard for both the scientific and ethical aspects, cannot serve as a reference text for Kamal scholars.

Given the prominent position of Kamal al-Din Khujandi in the history of Persian mystical poetry, the necessity of producing an accurate, well-documented edition based on codicological principles is felt more than ever. Such an edition must be carried out utilizing all available and authoritative manuscripts, based on scientific criteria and a critical approach. This undertaking can not only provide the groundwork for more precise literary and spiritual studies concerning this poet but also constitutes an effective step in reviving one of the valuable texts of Persian mysticism.

نقدی بر تصحیح ایرج گل سرخی از دیوان کمال خجندی

دانشجوی دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان،

تبریز، ایران

E-mail: godrat.afaghi@azaruniv.ac.ir

قدرت آفاقی سرای

استادزبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران

E-mail: r.moshtaghmehr@gmail.com

رحمان مشتاق مهر

چکیده

تصحیح دوبارهٔ متون کهن زمانی از اعتبار علمی برخوردار است که این فرآیند با دقتی نظام‌مند، استناد به منابع معتبر و با هدف رفع کاستی‌ها و ابهام‌های موجود در تصحیحات پیشین انجام شود، تا متنی نزدیک به نوشتهٔ مؤلف در دسترس پژوهشگران قرار گیرد. در همین راستا، این پژوهش با هدف بررسی میزان اعتبار و دقت تصحیح ایرج گل سرخی از دیوان کمال‌الدین خجندی، شاعر برجستهٔ قرن هشتم هجری، انجام گرفت. در این پژوهش، از روش کتابخانه‌ای و روش مقابله و تطبیق متون که از روش‌های پایه در پژوهش‌های نسخه‌شناسی است، استفاده شده است. در این راستا متن تصحیح‌شده گل سرخی با دو نسخهٔ خطی اساس (شماره‌های ۲۶۴ و ۲۶۶ کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری) مقابله شد و داده‌های حاصل از این مقایسه (شامل اختلاف در ضبط، معنا و ...) به روش تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی و تفسیر قرار گرفت (سرمدی، ۱۳۷۸: ۲۰۷). تحلیل داده‌ها نشان داد که تصحیح یادشده با ضعف‌های ساختاری و محتوایی متعددی مواجه است؛ از جمله ضبط نادرست واژگان، بی‌توجهی به نسخه‌های معتبر، خطاهای نگارشی و درک ناصحیح معانی ابیات. اختلافات چشمگیر میان این تصحیح و نسخه‌های اساس، فراتر از حد قابل قبول بوده و اعتبار علمی آن را تحت تأثیر قراردادده است. بر این اساس، انجام تصحیحی نوین بر پایه اصول نسخه‌شناسی و بهره‌گیری از منابع اصیل، ضرورتی انکارناپذیر به نظر می‌رسد؛ ضرورتی که می‌تواند بستر پژوهش‌های دقیق‌تر و معتبرتر در حوزه شعر فارسی را فراهم آورد.

کلیدواژه‌ها: کمال‌الدین خجندی، تصحیح متون کهن، ایرج گل سرخی، نسخه‌شناسی، شعر فارسی.

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید مدنی تبریز است.

* نویسنده مسئول: رحمان مشتاق مهر: r.moshtaghmehr@gmail.com

مقدمه

شیخ کمال‌الدین مسعود خجندی، مشهور به «شیخ کمال»، از شاعران و عارفان برجسته سده‌ی هشتم هجری است که با بهره‌گیری از زبانی لطیف و اندیشه‌ای ژرف در عرفان اسلامی، جایگاهی ماندگار در تاریخ ادبیات فارسی به‌خود اختصاص داده است. وی در اوایل این قرن در خُجندِ ماوراءالنهر چشم به جهان گشود و پس از سفر حج، در تبریز اقامت گزید. حضور او در این شهر با حمایت سلطان حسین جلایری همراه بود. کمال خجندی نه‌تنها در سلوک صوفیانه، زهد، و ارشاد جایگاهی بلند داشت، بلکه در عرصه‌ی شاعری نیز با طبعی روان و زبانی موزون، جلوه‌ای خاص یافت؛ چنان‌که برخی معاصرانش او را، به دلیل شباهت سبک او با حسن دهلوی، «دزد حسن دهلوی» خوانده‌اند (صفا، ۱۳۷۳: ۱۹۷).

دیوان کمال مشتمل بر صدها غزل عاشقانه، چند قطعه و رباعی است و در مجموع حدود هشت‌هزار بیت را در بر می‌گیرد. با این حال، با وجود اهمیتی که این دیوان در گفتمان عرفان و غزل فارسی دارد، هنوز تصحیحی کاملاً علمی و مبتنی بر اصول نسخه‌شناسی از آن در دست نیست. نسخه‌های متعددی از دیوان کمال موجود است، اما این نسخه‌ها اغلب با اشکالاتی در ضبط واژگان، ترتیب غزل‌ها، و حتی درک صحیح مضامین روبه‌رو هستند.

در این میان، تصحیح ایرج گل‌سرخی که در سال‌های اخیر به‌عنوان جامع‌ترین و دقیق‌ترین نسخه چاپی دیوان معرفی شده، علی‌رغم تلاش‌های ارزشمند مصحح، با نقدهای متعددی از سوی پژوهشگران مواجه بوده است. گل‌سرخی حدود چهار بار در مقدمه تصحیح خود آورده که نسخه‌ی ۲۶۶ کتابخانه‌ی مدرسه‌ی عالی شهید مطهری را اصل قرار داده و از تغییر در آن خودداری کرده. این مقاله با هدف بررسی میزان دقت و اعتبار این تصحیح تدوین شده و می‌کوشد با تکیه بر دو نسخه‌ی خطی معتبر (شماره‌های ۲۶۴ و ۲۶۶ کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری)، نقاط ضعف موجود در تصحیح گل‌سرخی را روشن ساخته و بر ضرورت انجام تصحیحی نوین و علمی بر مبنای اصول نسخه‌شناسی تأکید ورزد.

پیشینه پژوهش

تا زمان نگارش این مقاله، تنها نقد مستقلی که به‌طور خاص به بررسی تصحیح ایرج گل‌سرخ‌ی از دیوان کمال خجندی پرداخته، مقاله‌ای از قهرمان سلیمانی با عنوان «جامه‌ای بی‌اندام بر قامت کمال خجندی» است که در فصلنامه ایران‌شناخت منتشر شده است. در این پژوهش، نویسنده به بررسی تناقض‌ها، ابهامات زبانی و کاستی‌های رسم‌الخطی در تصحیح گل‌سرخ‌ی پرداخته است. با این حال، به دلیل عدم بهره‌گیری از مقایسه نظام‌مند نسخ خطی، نقد ایشان عمدتاً محدود به متن چاپی مانده و نتوانسته است پشتوانه نسخه‌شناسی لازم را فراهم کند. (سلیمانی، ۱۳۷۵: ۳۰۸-۲۸۷).

در کنار این نقد، باید به سابقه دیگری از عملکرد گل‌سرخ‌ی اشاره کرد که دکتر محمد امیرجلالی در مقاله «میرسیدعلی همدانی و خوانش هرمنوتیکی اشعار حافظ» بدان پرداخته است. امیرجلالی کتاب «شرح مرادات حافظ از میرسیدعلی همدانی» (۱۳۷۳) را نمونه‌ای از سرقت علمی می‌داند که در آن گل‌سرخ‌ی بدون ذکر منبع، مطالب کتاب دکتر محمد ریاض را با تغییرات جزئی بازنشر داده است. این اثر علاوه بر نداشتن ارزش تحقیقی، حاوی اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده‌ای است که حافظ‌پژوهان را به اشتباه می‌اندازد. (امیرجلالی، ۱۳۹۵: ۱۲۰-۹۳).

با وجود این پیشینه انتقادی، مقاله حاضر نه تنها ادعای بی‌نقص بودن ندارد، بلکه با تأکید بر محدودیت‌های ذاتی هر پژوهش، کوشیده است با روش‌شناسی دقیق‌تر و رویکردی منصفانه‌تر، گامی هرچند کوچک در جهت ارزیابی علمی‌تر تصحیح دیوان کمال خجندی بردارد. این پژوهش با تکیه بر بررسی تطبیقی متن چاپی و دو نسخه خطی اساس، در صدد ارزیابی دقیق‌تر ضبط واژگان، ساختار دیوان و وفاداری مصحح به منابع اصیل بوده است. بدیهی است که یافته‌های این مقاله نیز، همچون هر پژوهش دیگری، ممکن است در پرتو شواهد تازه و نسخه‌های خطی جدید، بازبینی و تکمیل شود و مؤلفان این مقاله از این امر استقبال می‌کنند. در نهایت، مقاله حاضر امیدوار است بتواند ضمن پرکردن خلأ نسخه‌شناختی موجود در نقد پیشین، زمینه‌ساز پژوهش‌های جامع‌تر و انتقادی‌تر در این حوزه باشد.

روش

این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و روش مقابله و تطبیق متون انجام شده و بر پایه مقابله تطبیقی میان تصحیح ایرج گل سرخی و دو نسخه خطی مورد استفاده وی (شماره‌های ۲۶۴ و ۲۶۶ مدرسه عالی شهید مطهری) سامان یافته است. در مرحله نخست، نمونه‌هایی از غزل‌ها و ابیات به صورت انتخابی اما هدفمند، از میان بخش‌های مختلف دیوان استخراج گردید. سپس با مراجعه مستقیم به تصاویر نسخ خطی مذکور، موارد اختلاف در ضبط واژگان، حذف یا افزودن ابیات، خطاهای نحوی و معنایی، و جابه‌جایی در ترتیب اشعار استخراج و تحلیل شد. گردآوری اطلاعات و منابع نیز از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و فیش‌برداری از منابع مکتوب مرتبط صورت پذیرفت.

یافته‌ها

۱- مقدمه مصحح

۱. ۱- غیر قابل فهم بودن نوشته‌های گل سرخی

نخستین بخش قابل تأمل در تصحیح دیوان کمال خجندی به قلم ایرج گل سرخی، مقدمه‌ای است که وی بر اثر نگاشته است. این بخش، نه تنها انسجام علمی لازم را ندارد، بلکه به سبب ابهام در عبارت‌پردازی، موجب سردرگمی خواننده می‌گردد؛ به عنوان مثال در صفحه ۱۷ آورده: «خوشبختانه متن قرار دادن نسخه‌ای که معاصر کمال خجندی نوشته شده بود» [۲۶۶] ما را از هر گونه نسخه بدل حداقل در باره ۸۱۷ غزل که در نسخه مادر وجود دارد بی نیاز کرده» و در صفحه ۵۱ آورده: «نسخه تمام شده در سال ۸۲۱ هجری را اصل قرار دادم این نسخه [۲۶۶] دارای ۵۰۹ غزل و ۹۶ قطعه و رباعی است».

۱. ۲- فقدان تعلیقات علمی

یکی از کاستی‌های مهم تصحیح گل سرخی، نبود تعلیقات دقیق و علمی برای شرح دشواری‌های متنی است. در مواردی که به‌ندرت حاشیه‌نویسی صورت گرفته، این تعلیقات

به روشنی ناقص، سطحی، و فاقد پشتوانه علمی هستند. این ضعف، مخاطب را در فهم برخی ابیات دشوار و اختلاف نسخه‌ها بی‌پاسخ می‌گذارد:

بیت دوم از غزل ۱۶۱ ج اول ص ۳۲۱

بر پر از عشق به بال ملکی که اولی اجنحه وصف ملک است

اگر اشاره شود که این بیت به آیه یک سوره فاطر تلمیح دارد و آیه هم در حاشیه یا تعلیق آورده شود مخاطب در خوانش و فهم بیت دچار اشتباه نمی‌شود.

بیت اول غزل ۱۴۲ جلد یک ص ۳۰۲

سر زلف تو دزد دل‌های ماست گر آویزی او را به گردن رواست

اگر در تعلیقات به ایهام به کار رفته در مصراع دوم «آویختن از گردن» اشاره شود فهم بیت راحت‌تر خواهد بود

بیت ششم از غزل ۱۱۰ جلد اول ص ۲۷۰

این دُر نه در آن حقیر دریاست این لعل به کوه میوه غُلّ نیست

اگر در تعلیقات به توضیح کوه «میوه غل» می‌پرداخت کمک زیادی به فهم مطلب می‌شد.

۱. ۳- بی‌دقتی در ساختار و محتوا

مصحح در صفحه ۱۰۲۷ از مقدمه بخش سوم دیوان چنین آورده است: «در بخش اول کتاب، قصاید و غزلیات و رباعیات و قطعات و مفرداتی از کمال خجندی آورديم که در اقدام نسخ مکتوب بوده و اینک در بخش دوم همه آن قصاید و غزلیات و رباعیات و قطعات و مفرداتی را می‌آوریم که در اقدام نسخ نبوده است.» این در حالی است که وی کتاب را به سه بخش تقسیم کرده است: مقدمه (بخش اول)، اشعار مندرج در نسخه‌های کهن (بخش دوم)، و اشعار الحاقی (بخش سوم). این ناهماهنگی نشان می‌دهد که خود مصحح نیز از ساختار اثرش آگاهی دقیقی نداشته است.

بی‌دقتی گل‌سرخی به بخش کشف‌الغزل نیز سرایت کرده است؛ بخشی که بر اساس مطلع غزلیات تنظیم شده اما مملو از خطاهای فاحش است. به‌عنوان نمونه:

- در غزل شماره ۲، واژه «آسانی» به‌اشتباه «آسمانی» آمده است: «از تو نتواند بریدن کس به آسمانی مرا».
- غزل شماره ۵۱ به‌اشتباه با مطلعی از غزل ۵۰ آغاز شده است.
- در غزل ۵۷، ترکیب «جهان خرابی» به‌اشتباه «جهانی خراب» ضبط شده است.
- غزل‌های ۶۴ و ۶۵ به‌کلی در کشف‌الغزل حذف شده‌اند.
- در غزل ۹۳، واژه «چشم» از متن افتاده است.
- در غزل ۲۵۸، «طرف» جایگزین نادرست واژه «طرب» شده است: «باز عید آمد و لب‌ها ز طرف خندان شد».
- در غزل ۲۹۸، واژه «عملا» به‌جای «عمداً» آمده است: «خطت بر گرد مه عملا نباشد».
- در غزل ۳۳۵، «بیشتر» به‌جای «پیشتر» درج شده است.
- در غزل ۳۷۵، «ز کوه» به‌جای «زکات» آمده است: «گر آن مه در ز کوه حُسن، مسکین تر گدا جوید».
- در غزل ۴۰۷، ضمیر «ما» از بیت حذف شده است: «مه نامهربان [ما] وفاداری نمی‌داند».

این نمونه‌ها تنها بخشی از بی‌دقتی‌هایی هستند که نشان می‌دهند تصحیح گل‌سرخی، نه تنها فاقد دقت لازم در بازخوانی نسخه‌های خطی است، بلکه در تنظیم و طبقه‌بندی شعر نیز دچار نقص ساختاری است.

۲- متن تصحیح

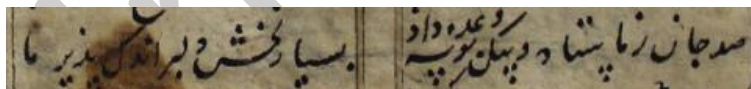
۲-۱- اختلاف در ضبط واژگان و ثبت نکردن اختلاف نسخ

گل سرخی در صفحه ۱۰ مقدمه خود تصریح می‌کند: «مسئله‌ی دیگری که باید در چاپ شیدفر مورد توجه قرار گیرد آن است که بسیاری از اشعار را به سابقه و قرینه اصلاح کرده‌اند که در چاپ حاضر، ما از آن دوری گزیده و هر چه را شیخ فرموده آورده‌ایم، نه کلامی بیش و نه کلامی کم».

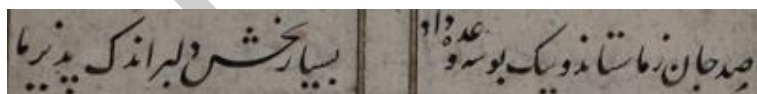
با این حال، در موارد متعدد، برخلاف این ادعا، واژه‌هایی را آگاهانه یا ناآگاهانه تغییر داده و هیچ توضیحی نیز در پاورقی نیاورده؛ در حالی که نسخه‌های خطی ۲۶۴ و ۲۶۶ کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری و نسخه خطی مورخ ۹۰۱ هجری موجود در کتابخانه زنده یاد علی اصغر حکمت و چهار نسخه چاپی از دیوان کمال خجندی و چند نسخه خطی دیگر که در صفحه ۱۱۳ و ۱۱۴ آورده را در اختیار داشته است. نمونه‌هایی از این اختلاف ضبط‌ها در ادامه آمده است:

۱. بیت ۴، غزل ۴ ص ۱۶۴

- صد جان زما ستاند و یک بوسه وعده داد بسیاربخش دلبر اندک پذیر ما
- ✓ واژه‌ی «به» پیش از «یک» حذف شده، بی‌آنکه در پاورقی توضیح داده شود.
- نسخه ۲۶۶:

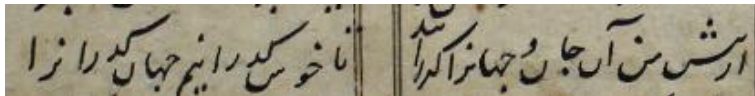
- نسخه ۲۶۴: مشابه

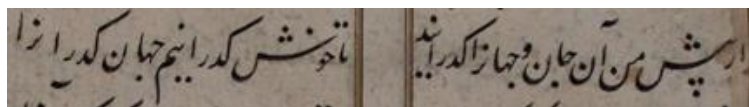
- تصحیح درست:
- صد جان زما ستاند و به یک بوسه وعده داد بسیاربخش دلبر اندک پذیر ما
- بیت ۵، غزل ۸ ص ۱۶۸
- از پیش من جان آن جهان را گذرانید تا خوش گذرانیم جهان گذران را

✓ «آن جان و جهان» به «جان آن جهان» تبدیل شده که هم معنا و هم وزن شعر را مختل می کند.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴: مشابه

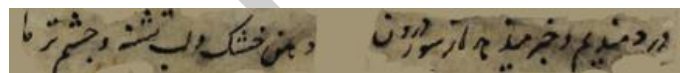

• تصحیح درست:

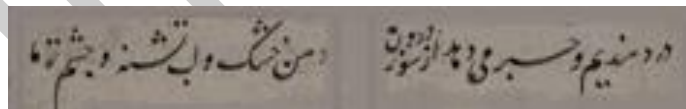
از پیش من آن جان و جهان را گذرانید تا خوش گذرانیم جهان گذران را
۲. بیت ۲، غزل ۱۵ ص ۱۷۵

دردمندیم خبر می دهد از سوز درون دهن خشک و لب تشنه و چشم تر ما
✓ واو پس از «دردمندیم» حذف شده و توضیحی داده نشده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴: مشابه

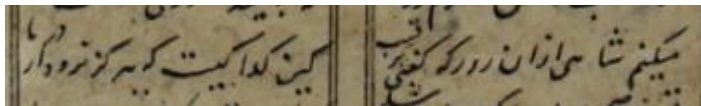
• تصحیح درست:

دردمندیم و خبر می دهد از سوز درون دهن خشک و لب تشنه و چشم تر ما
۳. بیت ۵، غزل ۱۵ ص ۱۷۵

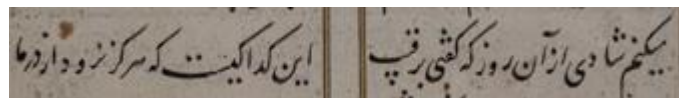
می کنم شادی از آن روز که گفتمی به رقیب این گدایی است که هرگز نرود از در ما
✓ بر اساس نسخه ۲۶۴ «شاهی» را «شادی» و «کین» را «این» ضبط کرده و «گدا کیست» را که در هر دو نسخه آمده به «گدایی ست» تغییر داده است، بدون

اشاره به نسخه خطی و نسخه بدل.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

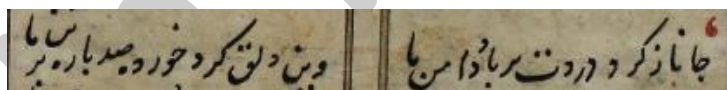
می‌کنم شاهی از آن روز که گفتی به رقیب کین گدا کیست که هرگز نرود از در ما

۴. بیت ۱، غزل ۱۷ ص ۱۷۷

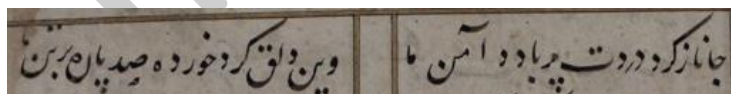
جانا ز گرد کویت پر باد دامن ما وین دلق گرد خورده صد پاره بر تن ما

✓ بر خلاف هر دو نسخه اساس، «دردت» را از روی نسخه چاپی دولت آبادی به «کویت» بدل کرده و توضیحی نداده و در پاورقی آورده که در نسخه مسکو «دردت» آمده است.

• نسخه ۲۶۶ :

• نسخه ۲۶۴: مشابه

• تصحیح درست :

جانا ز گرد دردت پر باد دامن ما وین دلق گرد خورده صد پاره بر تن ما

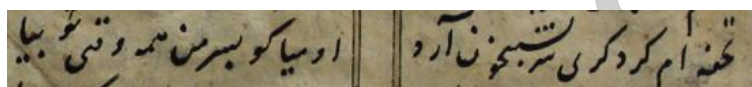
✓ واژه «دردت» در نسخه‌های آستان قدس رضوی و ایاصوفیا «کویت» آمده و در نسخه‌های ۲۶۴ و ۲۶۶ مطهری، مجلس و تبریز به صورت «دردت» آمده و در نسخه‌های دانشگاه تهران، عاطف افندی و نور عثمانی به صورت «راحت»

آمده است.

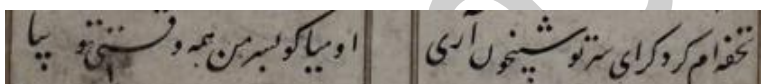
۵. بیت ۲، غزل ۲۱ ص ۱۸۱

با رقیب ار به سر من ، تو شیخون آری او میا گو به سر من ، همه وقتی تو بیا
بیت تصحیح با هر دو نسخه اساس تفاوت دارد و در پاورقی آورده که در نسخه
«د» « تحفه ام گر دگری سر تو» و در نسخه «س» « تحفه ام گر دگری را» آورده و
به نسخه های اساس اشاره نکرده است.

نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

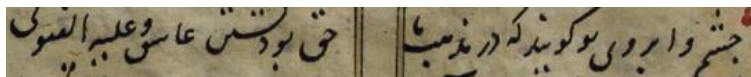
تحفه ام گر دگری سر به شیخون آرد او میا گو به سر من ، همه وقتی تو بیا
✓ مصراع اول در نسخه های ۲۶۴ مطهری، عاطف افندی و تبریز به صورت « تحفه
ام گر دگری سر به شیخون آری» و در نسخه دانشگاه تهران به صورت
«تحفه ام گر دگری سر تو شب خون آری» و در نسخه نور عثمانی به
صورت « تحفه ام گر دگری سر تو شیخون آری» آمده و در نسخه های آستان
قدس رضوی و ایاصوفیا به صورت « با رقیب ار به سر من شیخون آری» آمده
است احتمالاً گل سرخی این ضبط را از روی نسخه چاپی دولت آبادی
آورده است.

۶. بیت ۱، غزل ۲۱ ص ۱۸۱

چشم و ابروی تو گویند که در مذهب ما حق بود کشتن عشاق و علیه الفتوی
✓ برخلاف هر دو نسخه اساس و از روی نسخه چاپی مسکو
«عاشق» را «عشاق» ضبط کرده و در پاورقی آورده که نسخه

های «د» و «س» عاشق آورده و به نسخه‌های اساس اشاره نکرده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

چشم و ابروی تو گویند که در مذنب ما حق بود کشتن عاشق و علیه الفتوی
✓ واژه عاشق در نسخه‌های مط، م، شم، عا، تب، ص، ن: عاشق آمده و در نسخه‌های قدس و داب به صورت «عشاق» آمده است.

۷. بیت ۲، غزل ۴۱ ص ۲۰۱

در حُسن و حُسن عهد نیایم سالها هم ما نظیر آن مه و هم او نظیر ما
✓ ظاهراً بر اساس نسخه ۲۶۴ در مصراع اول به جای «در عهد و حسن عهد نیایم» «در حُسن و حُسن عهد نیایم» آورده و در پاورقی آورده در نسخه‌های «ب، تاش» «در حسن عهد حسن نیایم» آورده است و اشاره‌ای به نسخه‌های اساس نکرده است

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

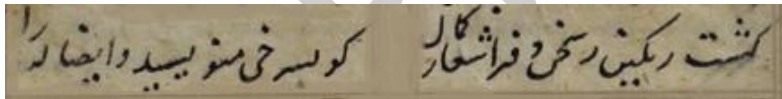
در حُسن و حُسن عهد نیایم سالها هم ما نظیر آن مه و هم او نظیر ما
✓ این بیت در نسخه «۴۷۳۹» آستان قدس و چاپ احمد کرمی و چاپ دولت
آبادی و شیدفر به صورت:
در حُسن و حُسن عهد نیایم سالها هم ما نظیر آن مه و هم او نظیر ما

آمده و این، شکل درست تر بیت است و «نیایم» نمی تواند درست باشد.

۸. بیت ۸، غزل ۳۴ ص ۱۹۴

گشت رنگین سخن از دفتر اشعار کمال گو به سرخی منوید و ایضا له را
✓ بر اساس نسخه ۲۶۴ به جای «زسخن» «سخن از» آورده و نسخه بدلی نیاورده
در حالی که شکل درست بیت باید «گشت رنگین ز سخن دفتر اشعار کمال»
باشد؛ زیرا سخن از دفتر رنگین نمی شود بلکه دفتر از سخن رنگین می شود.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

گشت رنگین ز سخن دفتر اشعار کمال گو به سرخی منوید و ایضا له را
✓ این بیت فقط در نسخه ۲۶۴ به صورت «سخن از دفتر» آمده و در نسخه
های «م، مج، دا، عا، تب و ص» مطابق نسخه ۲۶۶ آمده است.

۹. بیت ۳، غزل ۳۴ ص ۱۹۴

به چه منصوبه ندانم ببریمت به وثاق تو شهی می نتوان برد به بازی شه را

بر اساس نسخه ۲۶۴ در مصراع اول به جای «ندانیم بریمت» «ندانم بریمت» آورده و در پاورقی آورده در نسخه «د» «ندانم بریمت» و در نسخه «ب» «ندانم که بریمت» آورده و از نسخه اساس هیچ یاد نکرده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه اساس ۲۶۴:

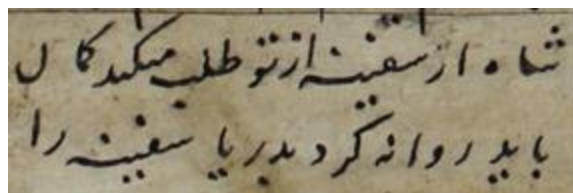
• تصحیح درست:

به چه منصوبه ندانیم بریمت به وثاق تو شهی می نتوان برد به بازی شه را
✓ به نظر می رسد «ندانیم بریمت» باید درست باشد چون «بریم» اول شخص جمع است بنابراین «ندانیم» هم باید اول شخص جمع باشد.

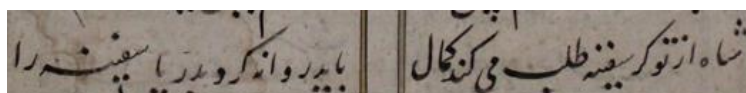
۱۰. بیت ۷، غزل ۲۵ ص ۱۸۵

شاه از تو گر سفینه طلب می کند کمال باید روانه کرد به دریا سفینه را
✓ بر اساس نسخه ۲۶۴ به جای «ار سفینه از تو» «از تو گر سفینه» آورده است و توضیحی نیاورده است.

• نسخه ۲۶۶:

• در نسخه ۲۶۴:

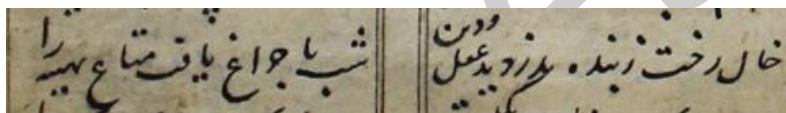
• تصحیح درست:

شاه ار سفینه از تو طلب می کند کمال باید روانه کرد به دریا سفینه را
✓ هرچند هر دو ضبط می تواند صحیح باشد ولی این تغییر و عدم ذکر نسخه
بدل برخلاف ادعای مصحح در مقدمه است.

۱۱. بیت ۴، غزل ۲۵ ص ۱۸۵

خال رخ تو عقل بدزید و دل ز من شب با چراغ یافت متاع بهینه را
مصراع اول را بر اساس نسخه ۲۶۴ ضبط کرده و در پاورقی آورده که در نسخه
«مسکو» «خال رخت ز بنده بدزدید عقل و دین» آورده در حالی که این مصراع
در نسخه اساس هم همین طوری آمده است.

• نسخه ۲۶۶:

• در نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

خال رخت ز بنده بدزید عقل و دین شب با چراغ یافت متاع بهینه را
✓ این بیت در نسخه های «قدس و تب» مطابق نسخه ۲۶۶ آمده و در نسخه های «م، میج، دا، عا، ص، و ن» مطابق نسخه ۲۶۴ آمده است.

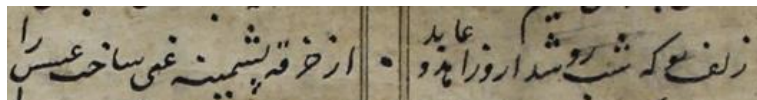
✓

۱۲. بیت ۴، غزل ۳۲ ص ۱۹۲

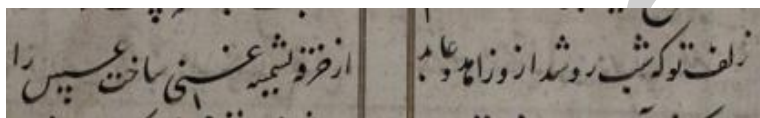
زلف تو که شب رو شد زو زاهد و عابد از خرقه پشمینه غنی ساخت عسس را

✓ در مصراع اول به جای «شد ازو» «شدزو» آورده است و در پاورقی آورده که در نسخه‌های «ل» و «تاش» «شدازو» آمده در حالی که در خود نسخه‌های اساس نیز «شد ازو» آمده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

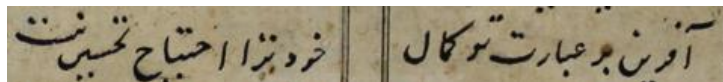
• تصحیح درست:

زلف تو که شب رو شد ازو زاهد و عابد از خرقه پشمینه غنی ساخت عسس را
 ✓ ذکر نکردن نسخه‌های اساس نشان می‌دهد مصحح برخلاف ادعای خود در عدم تغییر نسخه مادر و برخلاف اصول تصحیح امانت را رعایت نکرده است.

۱۳. بیت ۷، غزل ۶۸ ص ۲۲۸

آفرین بر عبارت تو کمال که ترا احتیاج تحسین نیست
 ✓ به جای «خود» که در هر دو نسخه اساس آمده واژه «که» را جایگزین کرده و توضیحی نداده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

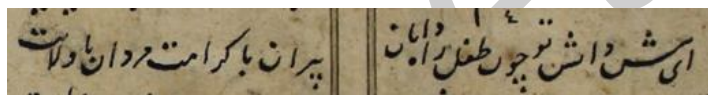
• تصحیح درست:

✓ آفرین بر عبارت تو کمال خود ترا احتیاج تحسین نیست
در تمام نسخه‌های خطی در دست بنده این بیت مطابق دو نسخه بالا آمده است.

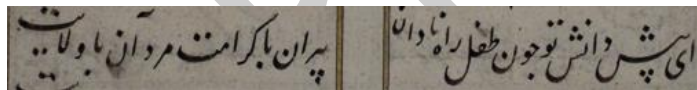
۱۴. بیت ۴، غزل ۷۱ ص ۲۳۱

در پیش دانش تو چون طفل راه نادان پیران با کرامت مردان با ولایت
✓ در حالی که بیت در هر دو نسخه اساس با «ای» شروع شده گل سرخی «ای» را به «در» تغییر داده و در توضیحات گفته: در نسخه‌های «د، س، لن» ای آمده گویی نسخه‌های اساس را ندیده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

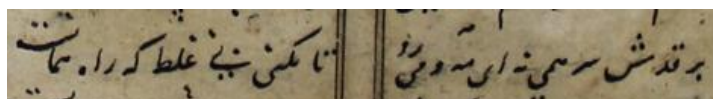
• تصحیح درست:

ای پیش دانش تو چون طفل راه نادان پیران با کرامت مردان با ولایت
✓ در نسخه‌های «مط، م، میج، دا، شم، عا» «ای» آمده و در نسخه‌های «قدس» «در» آمده است و با توجه به معنی بیت «ای» مناسب تر به نظر می‌رسد.

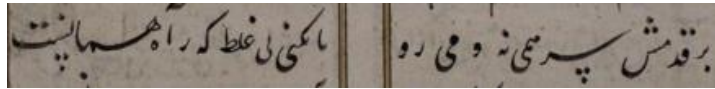
۱۵. بیت ۵، غزل ۸۰ ص ۲۴۰

✓ بر قدمش سر همی نه ای دل و می‌رو تا نکنی پی غلط که راه همان است
آن که در تصحیح آمده از هر دو نسخه متفاوت است و نسخه بدلی نیاورده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

بر قدمش سر همی نه ای مه و می رو تا نکنی پی غلط که راه همان است
✓ در نسخه «عا» به جای «مه» «دل» آمده و این هم از نسخه‌های گل سرخی نیست.

۱۶. بیت ۲، غزل ۱۲۲ ص ۲۸۲

سرو قدت راست چمن سرو راست کس سخن راست نیارد نهفت
✓ برخلاف هر دو نسخه اساس به جای «چشم» «سرو» آورده است و در مصراع دوم به جای «ندارد» بر اساس نسخه ۲۶۴ «نیارد» آورده و در پاورقی گفته در «ب» «رست» ؛ «ل،س»: «همین چشم راست» و «تب»: «چمن چشم راست» آورده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

سرو قدت راست چمن چشم راست کس سخن راست نیارد نهفت
✓ باز نسخه اساس را برخلاف ادعای تأکیدی خود در مقدمه تغییر داده و نسخه بدل را بیان نکرده است.

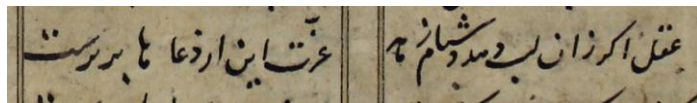
۱۷. بیت ۳، غزل ۱۶۹ ص ۳۲۹

عشق اگر زان لب دهد دشنام‌ها عزت این از دعاها برترست

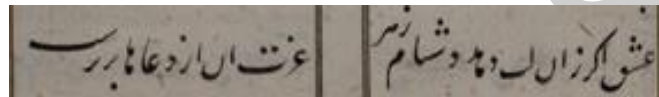
نام خانوادگی نویسنده اول و دوم (بیش از دو نویسنده نام خانوادگی نویسنده اول و همکاران | ۲۳

✓ بر خلاف هر دو نسخه اساس به جای «زهر» «ها» آورده و در پاورقی آورده که در «مسکو» «زهر» و در مطهری «دهر» آورده و به نسخه های اساس اشاره نکرده است. بر اساس نسخه اساس ۲۶۴ به جای «عقل» «عشق» آورده.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

عشق اگر زان لب دهد دشنام زهد عزت این از دعاها برترست

✓ زهد معنی درست تری دارد

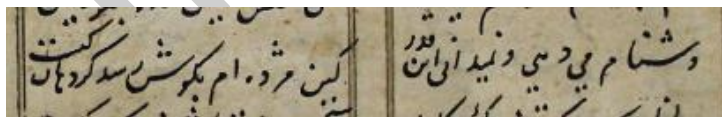
۱۸. بیت ۶، غزل ۱۸۳ ص ۳۴۳

دشنام می دهی و نمی دانی این قدر کین راحتم بگوش رسد از دهان کیست

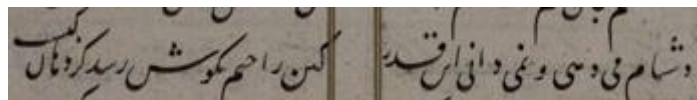
✓ بر خلاف هر دو نسخه اساس به جای «کز» «از» آورده و مطابق نسخه

اساس ۲۶۴ به جای «مژده ام» «راحتم» آورده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

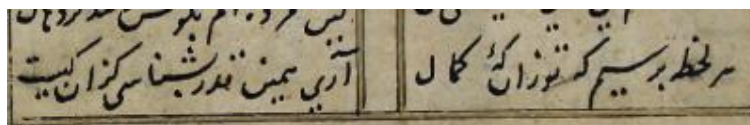
• تصحیح:

دشنام می دهی و نمی دانی این قدر کین راحتم به گوش رسد کز دهان کیست

۱۹. بیت ۷، غزل ۱۸۳ ص ۳۴۳

هر لحظه پیرسیم که تو زآن کی کمال آری همین قدر شناسی که زآن کیست
✓ بر خلاف هر دو نسخه اساس «به» در پیرسیم زاید است و به جای «کی ای»
«کی» آورده است

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

هر لحظه پرسی ام که تو زآن که ای کمال آری همین قدر شناسی که زآن کیست

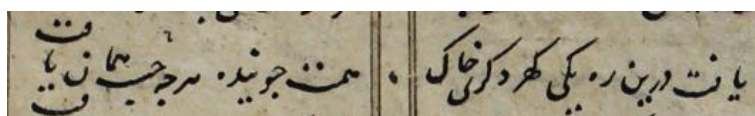
۲۰. بیت ۴، غزل ۲۱۷ ص ۳۷۷

یافت در این ره گهر دگری خاک همت جوینده هر چه بود همان یافت
✓ مصحح روی «خاک» عدد توک ۶ و روی «بود» عدد توک ۷ گذاشته و در
پاورقی در توضیح ۶ آورده: ب، تاش - سنگ و در توضیح ۷ آورده: ب-
یافت؛ تاش - جست و به نسخه های اساس اشاره ای نکرده و ضمناً یکی را از
مصراع اول انداخته است.

• نسخه ۲۶۴:

• نسخه ۲۶۶:

• تصحیح درست:

یافت در این ره یکی گهر دگری خاک همت جوینده هر چه بود همان یافت

۲۱. بیت ۴، غزل ۲۰۷ ص ۳۶۷

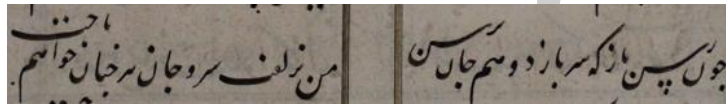
چون رسن باز که سر بازد و هم جان به رسن

من به زلفش سر و جان نیز چنان خواهم باخت

✓ این غزل در نسخه ۲۶۶ نیامده و در نسخه ۲۶۴ «زلفت» آمده است و گل

سرخی به جای «زلفت» «زلفش» آورده و توضیحی نداده است.

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

چون رسن باز که سر بازد و هم جان به رسن

من به زلفت سر و جان نیز چنان خواهم باخت

۲۲. بیت ۳، غزل ۲۰۴ ص ۳۶۴

دل شکست از غصه کان ابرو ز چشم انداختش

بود پر خون شیشه، از طاقی در افتاد و شکست

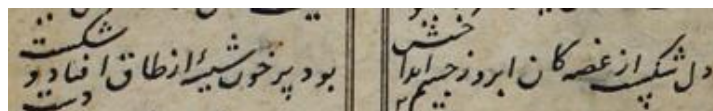
✓ گل سرخی مصراع دوم را متفاوت از هر دو نسخه اساس آورده و در پاورقی

آورده در نسخه‌های «د، ل» مصراع دوم به صورت: «بود پر خون شیشه‌ای از

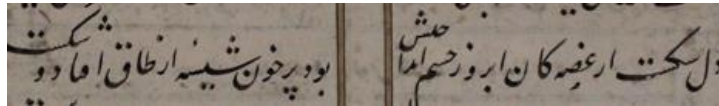
طاق افتاد و شکست» آمده در حالی که این مصراع در هر دو نسخه اساس به

این شکل آمده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

دل شکست از غصه کان ابرو ز چشم انداختش

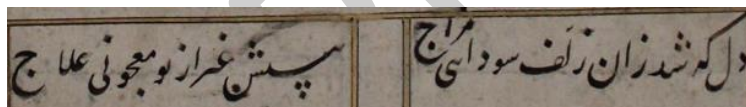
بود پر خون شیشه‌ای از طاق افتاد و شکست

۲۳. بیت ۱، غزل ۲۲۷ ص ۳۸۷

دل که شد زان زلف سودایی مزاج نیستش غیر از تو معجون علاج

✓ این غزل در نسخه ۲۶۶ نیامده و در نسخه ۲۶۴ «معجونی» آمده ولی گل سرخی «معجون» آورده و در پاورقی گفته در نسخه‌های «ب، ل» «معجونی» آورده و نسخه «تاش» این غزل را ندارد و به نسخه‌های اساس اشاره نکرده است.

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

دل که شد زان زلف سودایی مزاج نیستش غیر از تو معجونی علاج

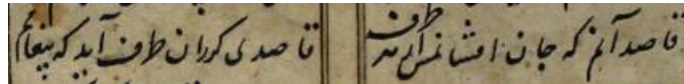
۲۴. بیت ۵، غزل ۲۳۶

قصد آن دارم که جان افشانمش از هر طرف

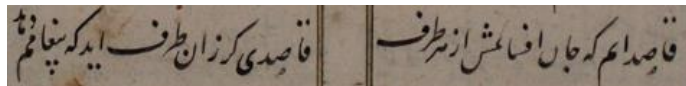
قاصدی گر زان طرف آید که پیغامم دهد

✓ شاید گل سرخی «قصد آن دارم» را بر اساس توضیحات پاورقی چاپ مسکو که آورده «تاش: قصد آن دارم که» ذکر کرده و در پاورقی خود آورده که در مسکو «قاصد آنم که» آورده است و به نسخه‌های اساس اشاره‌ای نکرده؛ گویی نسخه‌های اساس را ندیده است.

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح درست:

قاصد آنم که جان افشانش از هر طرف

قاصدی گر زان طرف آید که پیغام دهد

۲۵. بیت ۵، غزل ۲۳۹ ص ۳۹۹

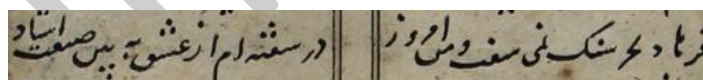
فرهاد به جز سنگ نمی سفت، من امروز در سفته ام از عشق بین صنعت استاد

✓ در این بیت نیز آن که در تصحیح آمده از هر دو نسخه متفاوت است و نسخه بدلی نیاورده است.

• نسخه ۲۶۴:

• نسخه ۲۶۶:

• تصحیح درست:

فرهاد به جز سنگ نمی سفت، من امروز در سفته ام از عشق بین صنعت استاد

۲۶. بیت ۲، غزل ۲۳۹ ص ۳۹۹

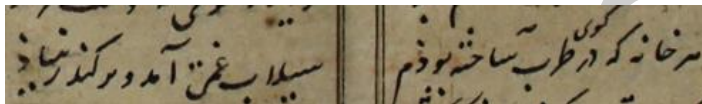
هر خانه که در کوی طرب ساخته بودیم سیلاب غمش آمد و برگند ز بنیاد

✓ در مصراع دوم به جای «غمّت» که در هر دو نسخه آمده است «غمش» آورده و فقط در توضیحات آورده که در «تاش» بودم آورده و به نسخه های اساس اشاره ای نکرده است.

• نسخه ۲۶۴:

• نسخه ۲۶۶:

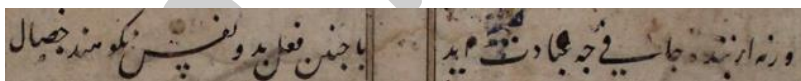
• تصحیح درست:

هر خانه که در کوی طرب ساخته بودیم سیلاب غمت آمد و برگند ز بنیاد

۲-۲- بدفهمی و عدم درک صحیح از بیت

۱. بیت ۱۳ قصیده افتتاح کتاب ص ۱۵۷

• نسخه اساس ۲۶۴:

ورنه از بنده جافی چه عبادت آید با چنین فعل بد و نفس نکوهیده خصال

• تصحیح:

ورنه از بنده جانی چه عبادت آید با چنین فعل بد و نفس نکوهیده خصال^{۱۰}

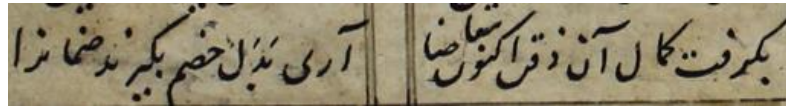
✓ این بیت در نسخه اساس ۲۶۶ نیامده و در تصحیح از روی نسخه ۲۶۴ به جای

جافی»، «جانی» آورده که جافی درست تر است و جانی هنجار نوشته را از

نظر انتخاب واژه به هم زده است و بار معنایی منفی دارد.

۲. بیت ۷، غزل ۱۴ ص ۱۷۴

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

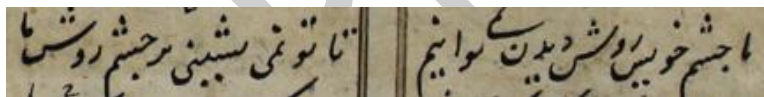
بگرفت کمال آن ذقن اکنون به تقاضا

«آری به دل خصم بگیرند ضما را»^۶

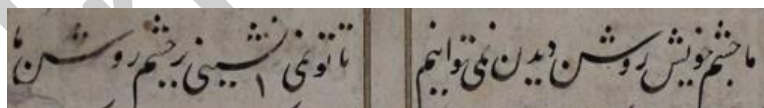
✓ مصراع دوم که تضمینی از انوری است و گل سرخی هم در توضیحات به این موضوع اشاره کرده به جای «بدل» «به دل» آورده که نشانه بد فهمی و عدم درک صحیح از شعر است.

۳. بیت ۳، غزل ۱۷ ص ۱۷۷

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

با^۳ چشم خویش روشن دیدن نمی توانیم

تا تو نمی نشینی بر^۴ چشم روشن ما

✓ به جای «ما» «با» آورده و در پاورقی آورده که در نسخه مسکو «ما» آمده است در حالی که در هر دو نسخه ای که اساس قرار داده «ما» آمده است.

۴. بیت ۴، غزل ۲۱ ص ۱۸۱

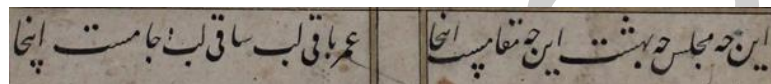
هرچه خواهم من از آن لب، تو بلا دفع کنی
بخششی کن به گدایی که کند^۵ دفع بلا
✓ مصراع اول « به لا » باید درست باشد یعنی با گفتن نه و سر هم نوشتن این دو
باعث کج فهمی می شود .

۵. بیت ۱، غزل ۱۲ ص ۱۷۲

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

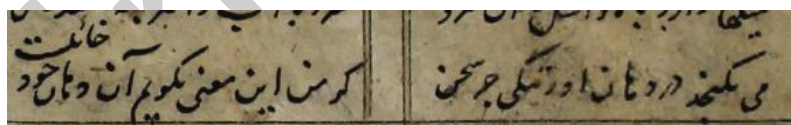

• تصحیح:

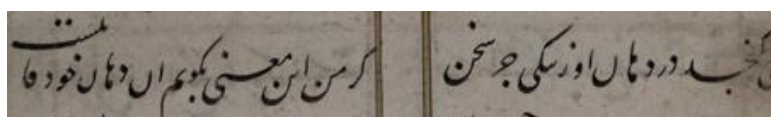
این چه مجلس چه بهشت این چه مقام است اینجا
عمر باقی لب ساقی لب و جام است اینجا^۶
✓ به جای کسره نقش نمای اضافه « واو » عطف آورده است

۶. بیت ۶، غزل ۱۷۲ ص ۱۷۲

• نسخه ۲۶۶:

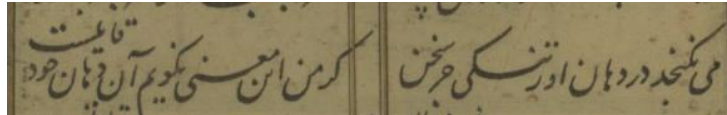
• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

می نگنجد در دهان او ز تنگی جز سخن
گر من این معنی بگویم آن دهان خود قابل است

✓ به جای «نگویم» «بگویم» و به جای «قایل» «قابل» آورده است و این امر معنی را از بیت برده است «قایل» اسم فاعل از «قَوَلَ» به معنی گوینده و درست تر است. این بیت در نسخه «قدس» به صورت زیر آمده:

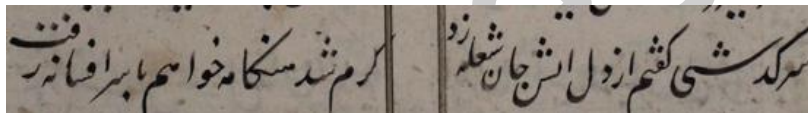

۷. بیت دوم غزل ۱۰۷ ص ۲۶۷

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

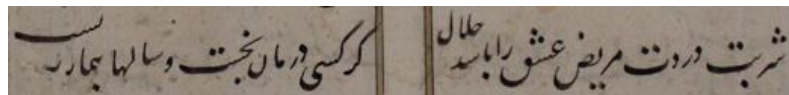
سرگذشتی گفتم از دل آتش جان شعله زد

گرم شد هنگامه خوابم بر سر افسانه رفت

✓ به جای «خواهم» «خوابم» آورده و معنی را عوض کرده. انگار به سر افسانه رفتن یا شدن را متوجه نشده است.

۸. بیت ۵، غزل ۲۱۸ ص ۳۷۸

• نسخه ۲۶۴:

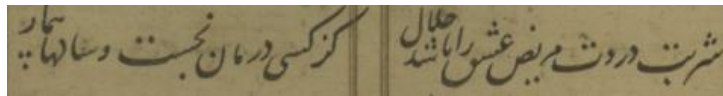
• تصحیح:

شربت دردت مریض عشق را باشد حلال

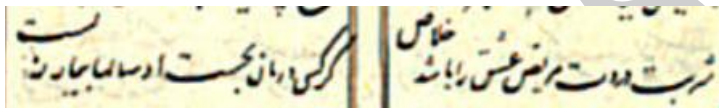
گر کسی درمان نخت و سالها بیمار زیست

✓ این غزل در نسخه اساس ۲۶۶ نیامده و گل سرخی در تصحیح از روی نسخه ۲۶۴ در مصراع دوم به جای «نجست» «نخست» آورده و در پاورقی آورده در چاپ مسکو «بخست او» آورده است و این هر دو در خواندن متن دچار اشتباه شده و «خستن» در این جا معنی نمی دهد و «جستن» درست است.

این بیت در نسخه ۴۷۳۹ آستان قدس رضوی به صورت زیر آمده :

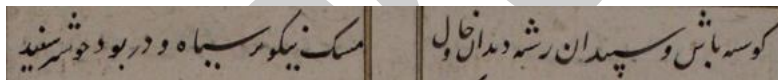

و در نسخه ایا صوفیا به صورت زیر آمده که این درست تر به نظر می رسد :

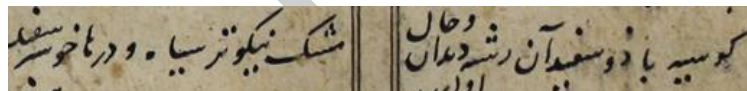

۹. بیت ۶، غزل ۲۵۲ ص ۴۱۲

• نسخه ۲۶۴:

• نسخه ۲۶۶:

• تصحیح:

گو سیه باش و سفید آن رشته دندان و خال

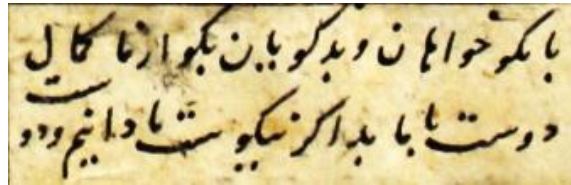
مشک نیکوتر سیاه و ر بود خوشتر سفید

✓ گل سرخی به جای «و دُر» «وَر» آورده و شعر را بی معنی کرده است. در واقع

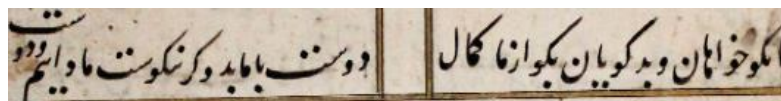
اسلوب معادله را در شعر متوجه نشده است.

۱۰. بیت ۷، غزل ۱۲۹ ص ۲۸۹

• نسخه اساس ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

با نگو خواهان و بدگویان بگو از حاکمان

دوست با ما بد و گرنیکوست ما دانیم و دوست

✓ به جای «ما کمال» «حاکمان» آورده که اصلاً ربطی ندارد و معنی نمی‌دهد.

۱۱. بیت ۵، غزل ۱۳۰ ص ۲۹۰

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

ناز طیب دور ز حکمت بود کشید ما را که از حبیب امید عبادت است

گل سرخی به جای «عیادت» در مصراع دوم «عبادت» آورده در حالی که عیادت

معشوق برای عاشق درمان بخش است نه عبادت.

۱۲. بیت ۷، غزل ۱۴۰ ص ۳۰۰

• نسخه ۲۶۴:

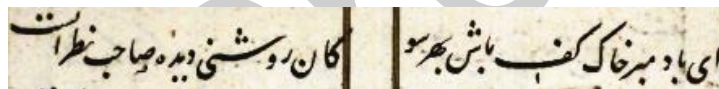
• تصحیح:

آدمیت مجو ز یاد کمال کان جفا جو بیوش افتاده است

✓ این غزل در نسخه اساس ۲۶۶ نیامده و گل سرخی در تصحیح خود بر اساس نسخه ۲۶۴ به جای «زیار» آورده و به جای «جفا جو» «جفا چو» آورده که اصلاً معنی نمی‌دهد معنی بیت: از معشوق جفا جو که مانند فرشته است آدمیت مجو.

۱۳. بیت ۲، غزل ۱۶۳ ص ۳۲۳

• نسخه اساس ۲۶۴:

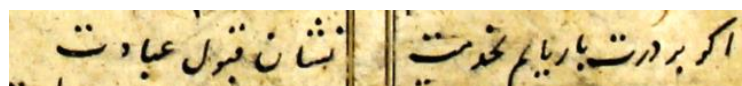

• تصحیح:

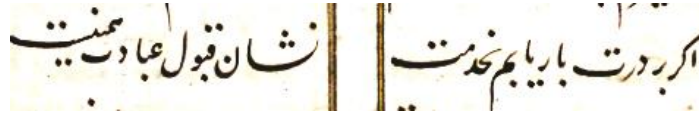
ای باد بیر خاک کف پاش به هر سو کان روشنی دیده صاحب نظران است
✓ این غزل در نسخه اساس ۲۶۶ نیامده و گل سرخی بر اساس نسخه ۲۶۴ به جای «میر» در مصراع اول «بیر» آورده در حالی که چون خاک کف پای معشوق ارزشمند است و روشنی بخش دیده صاحب نظران، شاعر از باد صبا می‌خواهد که آن را به هر سو نبرد.

۱۴. بیت ۵، غزل ۱۶۸ ص ۳۲۸

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

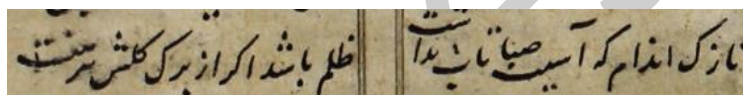
• تصحیح:

اگر بر درت باز یابم به خدمت نشان قبول عبادت همین است
✓ گل سرخی به جای «بار یابم» به معنی اجازه یافتن «باز یابم» آورده که معنی
نمی دهد

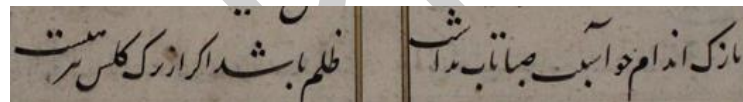
معنی بیت: نشان قبول عبادت این است که برای خدمت اجازه ورد به درگاه تو را
داشته باشم.

۱۵. بیت ۲، غزل ۱۸۵ ص ۳۴۵

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

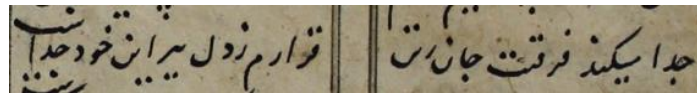

• تصحیح:

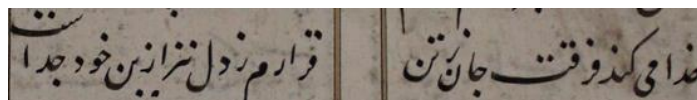
نازک اندام چو آسیب صبا تاب نداشت
ظلم باشد اگر از برگ گلشن پیرهن است
به جای «گلشن» «گلشن» آورده که غلط است. شاعر در توصیف اندام معشوق
می گوید: اندامش به قدری نازک است که نمی تواند باد صبا را تحمل کند بنابراین اگر
چنین اندامی از برگ گل پیراهنی داشته باشد برایش ظلم است و پیراهنش باید لطیف تر از
برگ گل باشد.

۱۶. بیت ۶، غزل ۱۴۲ ص ۳۰۲

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

خدا می کند فرقت جان ز تن قرارم ز دل نیز ازین خود جداست
✓ بر اساس نسخه ۲۶۴ در مصراع اول به جای «جدا» «خدا» نوشته در حالی
که فرقت نهاد است و فرقت معشوق جان را از تن جدا می کند و نسخه اساس
۲۶۶ درست تر است.

۳-۲- اشکال در رعایت علائم نگارشی

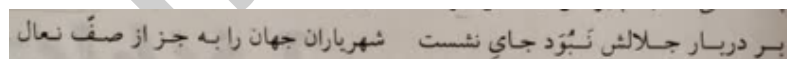
۲-۳-۱- رعایت فاصله

۱. بیت ۳ قصیده افتتاح کتاب ص ۱۵۷

• نسخه ۲۶۶:

• تصحیح

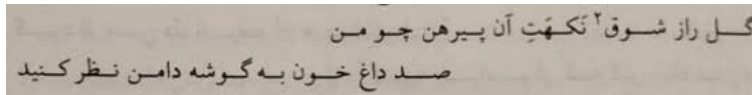
✓ در گروه اسمی «بر دربار جلالتش» بین در و بار فاصله را رعایت نکرده و به
صورت «دربار» نوشته است؛ این امر موجبات بدخوانی و بد فهمی را برای
خواننده فراهم می آورد.

۲. بیت ۲، غزل ۲۴۳ ص ۴۰۳

• نسخه های ۲۶۴ و ۲۶۶:

• تصحیح:

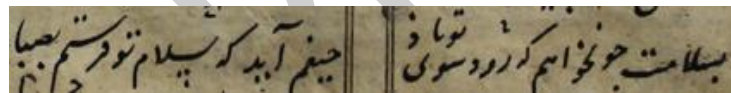

✓ «را» در این بیت رای گسست اضافه است و مضاف را از مضاف الیه جدا کرده است و معنی بیت: صد داغ خون به گوشه دامن گل که از شوق نکهت آن پیرهن مانند من ایجاد شده نگاه کنید ولی گل سرخی «راز» نوشته و در این صورت بیت معنی نمی دهد.

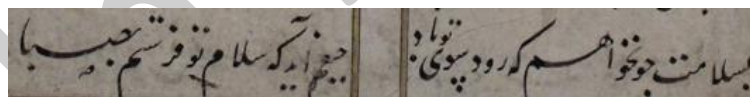
۲-۳-۲- استفاده نا به جا از ویرگول

۱. بیت ۶، غزل ۲۱ ص ۱۸۱

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

به سلامت، که^۸ نخواهم که رود سوی تو باد

حیفم آید که سلام تو فرستم به صبا^۹

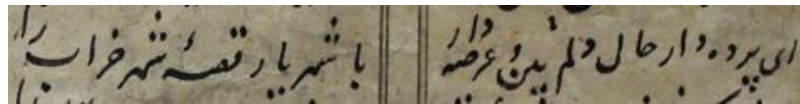
✓ به جای «چو» که در هر دو نسخه آمده است، «که» آورده و ویرگول بعد از

سلامت زاید است؛ چون این سلام به معنی درود و «ت» ضمیر پیوسته است

و نقش متمم را دارد.

۲. بیت ۴، غزل ۳۱ ص ۱۹۱

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

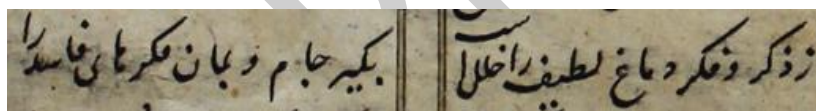
• تصحیح:

ای پرده دار، حال دلم بین و عرضه دار
با شهریار قصه، شهر خراب را

✓ جایگاه ویرگول بعد از شهریار است اما به اشتباه بعد از قصه آورده است و این امر بیت را خراب کرده است. گروه اسمی «قصه شهر خراب» یک ترکیب است و نمی‌توان بین آن‌ها ویرگول گذاشت

۳. بیت ۳، غزل ۲۲ ص ۱۸۲

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

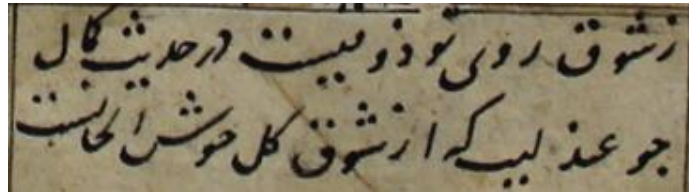
• تصحیح:

ز ذکر و فکر^۱ دماغ، لطیف را خلل^۲ است
بگیر جام و بمان فکرهای فاسد^۳ را

✓ ویرگول بعد از دماغ زاید است و باید بعد از فکر بیاید. چون گروه اسمی «دماغ لطیف» یک ترکیب وصفی است و نمی‌توان بین آن‌ها ویرگول گذاشت.

۴. بیت ۶، غزل ۸۳ ص ۲۴۳

• نسخه ۲۶۶:

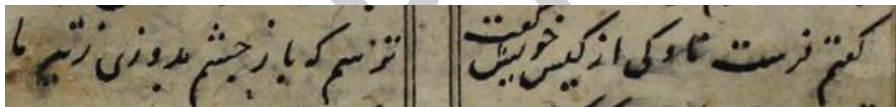

• تصحیح:

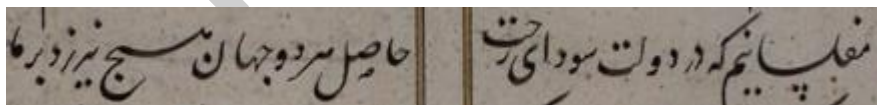
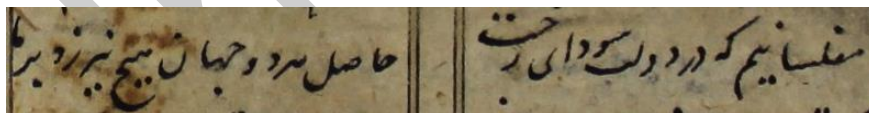
ز شوق روی تو ذوقیست در حدیث، کمال
چو عندلیب که از شوق^۷ گل خوش الحان است
✓ بعد از حدیث ویر گول آورده که نباید می آورد و گروه اسمی «حدیث کمال»
یک ترکیب اضافی است. از شوق روی معشوق در حدیث کمال ذوق است
که اگر ویر گول باشد مخاطب کمال می شود نه معشوق.

۲-۴- تعداد ابیات غزل ها

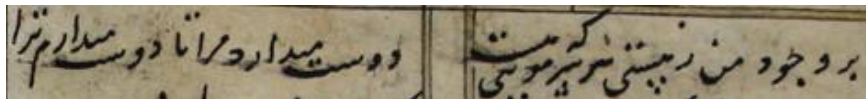
بیت زیر از غزل ۴۱ در نسخه اساس ۲۶۶ آمده ولی در تصحیح نیامده:

بیت زیر از غزل ۱۵ در هر دو نسخه اساس آمده ولی در تصحیح نیامده:

غزل سیزدهم بیت زیر در نسخه اساس ۲۶۶ آمده ولی در تصحیح نیامده:

بیت زیر از غزل ۵۱ در نسخه اساس آمده ولی گل سرخی آن را در ذیل غزل آورده و گفته در چاپ مسکو آمده است:

کعبه جان را زد آتش عشق و سوخت در تب تب تن صد بولهب

۲-۵- غزل‌هایی که در نسخه اساس ۲۶۶ آمده ولی در تصحیح در بخش سوم آمده است:

گل سرخی در صفحه ۱۷ مقدمه تصحیح نوشته:

«خوشبختانه متن قرار دادن نسخه‌ای که معاصر کمال خجندی نوشته شده بود ما را از هر گونه نسخه بدّل حداقل در باره ۸۱۷ غزل که در نسخه مادر وجود دارد بی‌نیاز کرده، اما به جز آن ۸۱۷ غزل تعداد ۱۷۲ غزل دیگر نیز در نسخه‌های آقایان شیدفر و رحیم جلیل آمده بود که از آنها استفاده کرده‌ایم و چنین بود در باره قطعات، رباعیات، ترانه‌ها، مفردات، معماها، مستزاد و مثنوی. برای اینکه خواننده بیشتر بتواند از دیوان استفاده کند کتاب را به دو بخش تقسیم کردیم، بخش اول ۸۱۷ غزل و تعدادی قطعه، رباعی، ترانه، مفردات، و معماها را که در نسخه مادر بود شامل می‌شود. بخش دوم دیوان شامل ۱۷۲ غزل و بقیه اشعاری است که در دیگر نسخ چاپی و خطی وجود دارد که در نسخه مادر نیامده است، خلاصه اینکه نسخه مادر را به دلیل اصالت و کمی سهو عیناً غلط‌گیری کرده و تنظیم کردم و دیگر ابیاتی را که در نسخه چاپی شهر دوشنبه وجود داشت و در نسخه شیدفر ذکر نشده بود مورد بررسی قرار دادیم.»

اولاً کتاب گل سرخی به دو بخش تقسیم نشده بلکه به سه بخش تقسیم شده: بخش اول شامل مقدمه، و بخش دوم شامل ۸۱۷ غزل ذکر شده و بخش سوم شامل ۱۷۲ غزل و بقیه اشعاری است که در دیگر نسخ چاپی و خطی وجود دارد که در نسخه مادر نیامده است.

ثانیاً غزل‌هایی وجود دارند که در نسخه‌های اساس (۲۶۴ و ۲۶۶) آمده ولی گل سرخی آن‌ها را یا در بخش سوم آورده و یا اصلاً نیاورده حال نمونه‌هایی که در نسخه اساس ۲۶۶ آمده ولی در تصحیح در بخش سوم آورده شده است:

باز عظم برد از سر کاکل شکین دست
بت بردل بند بیکر کاکل سکین

رو کار یک که سچی نظری با بت
وین شب فرق را سچی بت

میدان طالب یزند ویران ظاهر
دریاش لب خواهم مردن دریا

۲-۶- غزل‌هایی که در نسخه اساس ۲۶۴ آمده ولی گل سرخی آن‌ها را در بخش سوم به عنوان غزل‌های الحاقی آورده است:

سر کز درد دوست دل ز جارت
رخو عشق او سوی دار الشعارت

۲-۷- اشکال در وزن

۱. بیت ۵، غزل ۴۸ ص ۲۰۸

• نسخه ۲۶۶:

در شب تیره ز مه روشنی پیداست
مگر از زلف تو بر ماه نقاب است

• نسخه ۲۶۴:

در شب تیره ز مه روشنی پیداست
مگر از زلف تو بر ماه نقاب است

• در تصحیح:

در شب تیره ز مه روشنی پیداست مگر از زلف تو بر ماه نقاب است امشب

✓ در مصراع اول باید به جای « روشنی » « روشنی‌ای » بیاوریم تا وزن شعر درست باشد

۲. بیت ۶، غزل ۴۷ ص ۲۰۷

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

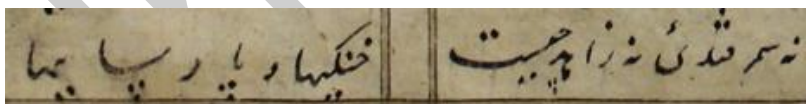
سایه بر ما غریبان، ای عجب حیف آیدت

چون تو سروی و از تو کوتاه همتی آید غریب

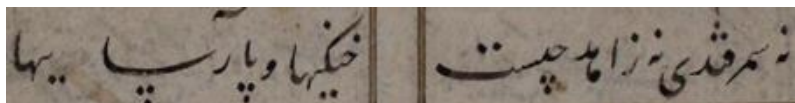
✓ بر اساس نسخه ۲۶۴ در مصراع اول «سایه ای» را «سایه» آورده و باعث اخلال در وزن شده است.

۳. بیت ۶، غزل ۱۰ ص ۱۷۰

• نسخه ۲۶۶:

• نسخه ۲۶۴:

• تصحیح:

نه سمرقندی نه زاهد چیت خنکیها و پارساییها

✓ «سمرقندی» را «سمرقندی» نوشته و این امر باعث اخلال در وزن بیت شده است.

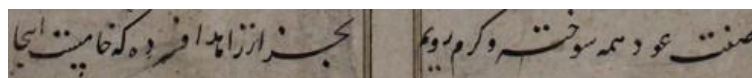
۲-۸- بی دقتی

۱. بیت ۶، غزل ۱۲ ص ۱۷۲

- نسخه اساس ۲۶۶:

- نسخه ۲۶۴:

- تصحیح:

صفت عود همه سوخته و گرم رویم^۷
به جز از زاهد افسرده که خام است اینجا
✓ براساس نسخه ۲۶۴ به جای «ما همه عود صفت»، «صفت عود همه» آورده
و واژه «رویم» را با عدد توک ۷ مشخص کرده و در پاورقی آورده
دوست؛ حالا این دوست بدل کدام کلمه است معلوم نیست!؟

۲. بیت ۶، غزل ۱۵ ص ۱۷۵

- تصحیح:

عذر صاحب نظرانش شود^۵ آنگه روشن
که بیند مه روی تو ملامت گر ما
✓ روی «شود» عدد توک ۵ گذاشته و در پاورقی آورده «۵- مسکو-
نظرانت» که عدد توک باید روی نظرانش گذاشته می شد.

۳. بیت ۲، غزل ۲۹ ص ۱۸۹

- تصحیح

زحمت خود با طیب مدعی خواهم نمود
تا بسازد چاره درد بی دواي دوست را^۲
✓ واژه «را» با عدد توک (۲) مشخص شده و در پانویشت آورده است : ۲-د-
گرد و معلوم نیست منظور کدام واژه است.

۴. بیت ۲، غزل ۱۶۹ ص ۳۲۹

• تصحیح:

بر زبان عاشقان کیفری که رفت
از محامد وز ثناها برترست^۲

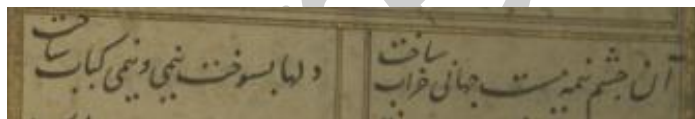
۳-ل- دشنامها.

✓ روی برتر است عدد توک ۳ گذاشته و در پاورقی آورده ۳-ل- دشنامها در حالی که نمی تواند دشنامها نسخه بدل برترست باشد.

۵. بیت ۱ غزل ۵۷ ص ۲۱۷

• نسخه ۲۶۶: نیامده

• نسخه رضوی:

• نسخه ۲۶۴:

• در تصحیح:

آن چشم نیم مست، جهان خراب ساخت
دلها بسوخت نیمی و نیمی کباب ساخت
✓ «جهانی خراب» را «جهان خراب» آورده است

در پایان قصیده افتتاح کتاب و بعضی از غزلها بیت یا ابیاتی آورده و گفته که در نسخه اصلی نیامده و در نسخه مسکو آمده، در حالی که بعضی از همین ابیات در متن نسخه خود گل سرخی آمده است؛ مثلاً در پایان قصیده افتتاح کتاب چهار بیت آورده که دو بیت آن در متن وجود دارد:

قصیده افتتاح کتاب

افتتاح سخن آن به کنند اهل کمال	به نای ملک الملک خدای متعال ^۱
پادشاهی که به پیرامن جاهش نرسد	از ازل تا به ابد و صمت نقصان و زوال
بر دربار جلالش نبُود جای نشست	شهرباران جهان را به جز از صف نعال
در حریم ملکوتش که ملک ^۲ راه ^۳ نیافت	عقل و حس امر محال است که یابند مجال
آهنین پای چو پرگار شد و هم نرسید	پیک اندیشه درین دایره الّا به خیال
هست در چشم همه ناقص و مُعتل العین	هر که مقرون به چنین ذات کند شبه و ^۴ مثال
قدرت اوست که پرورد به شیرین کاری	طوطی ناطقه را در شکرستان میقال ^۵
گر بخوانی به مثل آیت حلمش ^۶ بر کوه	با همه سنگدلی ناله برآید ز جبال
پیش ارباب ^۷ یقین بردن نامش به زبان	همچنان است که با تشنه لبان وصف ^۸ زلال
برده ز آینه دل، غصّه او رنگ حزن ^۹	رفته از گوشه خاطر غم او گرد ملال
می پرد مرغ دلم جلوه کنان شاخ به شاخ	در هوای چمن رحمت او فارغ بال
حکمت اوست که پروانه دین داد به عقل	تا زند شمع هدایت به شبستان ضلال
وَرَنه از بنده جانی چه عبادت آید	با چنین فعل بد و نقیر نکوهیده خصال ^{۱۰}
چشم بر راه عنایت نهد این جسم ضعیف	عذر پیش آورد آن روز و شود مسکین حال

این ابیات در نسخه مسکو آمده:

گر شود ماضی و حالات ^۶ جهان مستقبل	ذات پاکش نشود منتقل از حال به حال
هر یک از مائده وصل نصیبی طلبند	تا که دم بخت نشاند به سر خوان وصال
حکمت اوست که پروانه دین داد به عقل	تا نهد شمع هدایت به شبستان ضلال
پیش اصحاب یقین بردن نامش به زبان	همچنان است که با تشنه لبان وصف زلال

۲-۹- اختلاف در توضیحات پاورقی

در پاورقی غزل ۵۰۴ ص ۶۶۹ در توضیحات عدد توک (۲) آورده: ۲-ل، لن این غزل را ندارد. سپس در توضیح عدد توک (۳) آورده ۳-ل، س - از ستمش. یعنی نسخه «ل» این غزل را دارد به جای «المش» ستمش آورده است.

در پاورقی غزل ۵۳۳ ص ۷۰۱ در توضیحات عدد توک (۱) نوشته: ۱-س - این غزل

را ندارد. سپس در توضیح عدد توک (۲) نوشته: ۲- س - نشان. یعنی نسخه «س» این غزل را دارد.

در پاورقی غزل ۹۰ آورده: « این غزل در هیچ یک از نسخ مورد استفاده استادان نیامده و مخصوص به نسخه اقدم است.» در حالی که این غزل در نسخه احمد کرمی در شماره غزل ۱۱۷ و در نسخه دولت آبادی صفحه ۴۵ آمده است.

در پاورقی قصیده افتتاح کتاب در توضیح عدد توک (۱۰) آورده که نسخه «د» بیت ۱۵ و ۱۶ را ندارد در حالی که در این صفحه بیت ۱۵ و ۱۶ وجود ندارد و کل صفحه از ۱۴ بیت تشکیل شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

با وجود تأکید ایرج گل‌سرخی در مقدمه تصحیح خود مبنی بر وفاداری کامل به نسخه‌های خطی شماره ۲۶۴ و ۲۶۶ و نیز استفاده از چاپ شیدفر، نتایج این پژوهش نشان داد که در عمل، این ادعا تحقق نیافته است. مقایسه دقیق متن چاپی او و نسخه‌های اساس، ناکارآمدی در قرائت ابیات، ضبط‌های نادرست و بی‌توجهی به قرائن نسخه‌ای را آشکار می‌سازد. این ضعف‌ها، هنگامی معنادارتر می‌شود که سابقه عملکرد گل‌سرخی در اثر دیگرش (شرح مرادات حافظ از میر سید علی همدانی به انضمام نسخه اصلی به خط محمد گلندام) نیز بررسی شود؛ آنجا که او با تصرفات من‌عندی و تقلید آشکار از اثر دکتر محمد ریاض، اصول اولیه تحقیق و امانت علمی را نادیده گرفته است. چنین رویکردی نشان می‌دهد که کاستی‌های موجود در تصحیح دیوان کمال، نه صرفاً خطای نسخه‌خوانی، بلکه نشانه‌ی فقدان بنیان روشی و اخلاق پژوهشی در کار اوست. بنابراین، تصحیح گل‌سرخی به دلیل بی‌توجهی به هر دو جنبه علمی و معنوی، نمی‌تواند متنی مرجع برای کمال پژوهان باشد.

با توجه به جایگاه برجسته کمال‌الدین خجندی در تاریخ شعر عرفانی فارسی، ضرورت ارائه تصحیحی دقیق، مستند و مبتنی بر اصول نسخه‌شناسی بیش از پیش احساس می‌شود. چنین تصحیحی باید با بهره‌گیری از همه نسخه‌های موجود و معتبر، و بر اساس ضوابط علمی و رویکردی انتقادی انجام گیرد. این اقدام، نه تنها می‌تواند زمینه مطالعات دقیق‌تر

ادبی و معنوی دربارهٔ این شاعر را فراهم آورد، بلکه گامی مؤثر در احیای یکی از متون ارزشمند عرفانی فارسی به شمار می‌رود.

تعارض منافع

"نویسندگان هیچ گونه تعارض منافی ندارند"

بیانیه نحوهٔ استفاده از ابزار هوش مصنوعی:

با توجه به اینکه متن اصلی مقاله از مقابله نسخه‌های خطی حاصل شده است و هوش مصنوعی ابزار خواندن نسخه‌های خطی را ندارد؛ بنابراین در نوشتن این مقاله از هوش مصنوعی استفاده نشده فقط در ترجمه چکیده به زبان انگلیسی از هوش مصنوعی «چت جی پی تی» کمک گرفته شده است.

منابع

- ابن کربلایی (۱۳۸۳)، *روضات الجنات و جنات الجنان*، تبریز، انتشارات ستوده، جلد اول
- امیرجلالی، محمد (۱۳۹۵) «میر سیدعلی همدانی و خوانش هرمنوتیکی اشعار حافظ» مجموعه مقالات فارسی کنفرانس بین‌المللی سیدعلی همدانی، چاپ اول، ص ۹۳-۱۲۰
- خجندی، کمال‌الدین مسعود (۱۳۸۹)، *دیوان کامل کمال‌الدین مسعود خجندی به تصحیح مجید شفق*، تهران، سنایی
- خجندی، کمال‌الدین مسعود (۱۳۷۲)، *دیوان کمال خجندی به تصحیح احمد کرمی*، تهران، موسسه فرهنگی هنری «ما»
- خجندی، کمال‌الدین مسعود (۱۳۳۷)، *دیوان کمال‌الدین مسعود خجندی به تصحیح عزیز دولت آبادی*، تبریز، کتاب فروشی تهران
- خجندی، کمال‌الدین مسعود (۱۳۵۴/۱۹۷۵)، *دیوان کمال‌الدین مسعود خجندی به تصحیح ک، شیدفر*، مسکو، آکادمی علوم اتحاد شوروی، انستیتوی خاورشناسی
- خجندی، کمال‌الدین مسعود (۱۳۷۴)، *دیوان کمال خجندی همراه با شرح حال و زندگانی... به تصحیح ایرج گل‌سرخ*، تهران، سروش (انتشارات صدا و سیما)
- سرمه، زهره و همکاران (۱۳۷۸)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران، انتشارات آگاه
- سلیمانی، قهرمان (۱۳۷۵) «جامه ای بی اندام بر قامت کمال خجندی» ایران شناخت، تابستان، ش ۲، ص ۲۸۷-۳۰۸
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۳)، *تاریخ ادبیات ایران، خلاصه جلد سوم*، تهران، انتشارات فردوس، جلد دوم
- مشتاق مهر، رحمان (۱۳۹۷) «*تحلیل انتقادی تصحیحات و چاپ‌های دیوان شمس تبریزی*» پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال هجدهم، ش دوم، ص ۲۵۹-۲۷۹
- معین، محمد (۱۳۷۱)، *فرهنگ فارسی*، تهران، انتشارات امیرکبیر
- نسخه‌های خطی
- خجندی، کمال‌الدین مسعود، *دیوان کمال خجندی*، ۲۶۴، مدرسه عالی شهید مطهری (شم)
- خجندی، کمال‌الدین مسعود، *دیوان کمال خجندی*، ۲۶۶، مدرسه عالی شهید مطهری (مط)
- خجندی، کمال‌الدین مسعود، *دیوان کمال خجندی*، ۴۷۳۹، کتابخانه آستان قدس رضوی (قدس)
- خجندی، کمال‌الدین مسعود، *دیوان کمال خجندی*، ۶۱۲۹، دانشگاه تهران (دا)
- خجندی، کمال‌الدین مسعود، *دیوان کمال خجندی*، ۹۴۷۵، کتابخانه مجلس شورای اسلامی (مجلس)
- خجندی، کمال‌الدین مسعود، *دیوان کمال خجندی*، ۱۵۰۰، کتابخانه مرکزی تبریز (تب)
- خجندی، کمال‌الدین مسعود، *دیوان کمال خجندی*، ۳۹۶۳، ایا صوفیا (ص)

Persian References Translated to English

- Amirjalali Mohammad, (2016) , “Mir Seyyed Ali Hamedani and the Hermeneutical Reading of Hafez’s Poetry,” Proceedings of the International Conference on Seyyed Ali Hamedani, First Edition, pp. 93-120.
- Ibn Karbalā’ī, Muhammad. (2004). *Rawṣāt al-Jannāt wa Jannāt al-Jenan*. Tabriz: Setoudeh Publications. Vol. 1. (In Persian)
- Khujand, K.M.(1958), *Divān-e Kamāl al-Dīn Mas‘ūd Khujandī* Corrected by A.Dowlatabādi Tabriz: Ketābforūshi-ye Tehrān.(In Persian)
- Khujand, K.M.(1993), *Divān-e Kamāl al-Dīn Mas‘ūd Khujandī*. Corrected by A. Karami, Tehran: Ma Cultural and Artistic Institute.(In Persian)
- Khujand, K.M.(1995), *Divān-e Kamāl Khujandī with Biography and Introduction*. Corrected by I. Golsorkhi, Iraj,Tehran: Soroush (IRIB Publications).(In Persian)
- Khujand, K.M.(1975), *Divān-e Kamāl al-Dīn Mas‘ūd Khujandī*. Corrected by K. Sheidfar, Moscow: Institute of Oriental Studies, USSR Academy of Sciences.(In Persian)
- Khujand, K.M.(2010), *Divān-e Kāmel-e Kamāl al-Dīn Mas‘ūd Khujandī*. Corrected by Majid. Shafaq, Tehran; Sanā’ī.(In Persian)
- Şafā, Zabihollah. (1994). *Tārikh-e Adabīyyāt dar Irān* (Vol. 3, Summary). Tehran: Ferdows Publications. Vol. 2.(In Persian)
- Soleymani, Ghahraman. (1996). “A Misfit Robe on the Body of Kamal Khujandi,” *Iranshenakht Quarterly*, Summer, No. 2, pp. 287–308.(In Persian)
- Moein, Mohammad. (1992). *Persian Dictionary*. Tehran: Amirkabir Publications. (In Persian)
- Moshtāq Mehr, Rahmān. (2018). “A Critical Analysis of the Editions and Prints of the Divān of Shams Tabrizi,” *Critical Texts and Humanities Programs Journal*, Vol. 18, No. 2, pp. 259–279.(In Persian)

Manuscript

- Khujand, K.M.(1454), *Divān-e Kamāl Khujandī*. (264) , Shahid Motahari High School (In Persian)
- Khujand, K.M.(1418), *Divān-e Kamāl Khujandī*. (266) , Shahid Motahari High School (In Persian)
- Khujand, K.M.(1397), *Divān-e Kamāl Khujandī*. (4739) , Astan Quds Razavi Library (In Persian)
- Khujand, K.M.(1446), *Divān-e Kamāl Khujandī*. (6129) University of Tehran (In Persian)
- Khujand, K.M.(1421), *Divān-e Kamāl Khujandī*. (9475) , Library of the Islamic Council (In Persian)
- Khujand, K.M.(No date), *Divān-e Kamāl Khujandī*. (1500) , Tabriz Central Library (In Persian)
- Khujand, K.M.(No date), *Divān-e Kamāl Khujandī*. (3963) , Ayasofya (In Persian)

استناد به این مقاله: مشتاق مهر، رحمان وآفاقی سرای، قدرت. (۱۴۰۵). نقدی بر تصحیح ایرج گل سرخی از دیوان کمال خجندی. متن پژوهی/ادبی، سال (شماره)، ص آغاز-ص پایان.

Name of Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

In Press